

УДК 94:[378.4.096(477.83-25)ЛНУ]”1964/1990”(093.3)

ОКРЕМІ СПОГАДИ ПРО ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ (1964–1990)

Костянтин КОНДРАТЮК

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра новітньої історії України
вул. Університетська 1, Львів 79000, Україна

Розглядаються деякі епізоди з минулого історичного факультету Львівського університету у 1964–1990 рр. Наводяться конкретні приклади з життя студентів-істориків – від навчання до проведення дозвілля. Характеризується викладацький склад факультету, його основні напрямки роботи і підготовки істориків в умовах ідеологічного тиску. Описується становлення автора спогадів як історика й участь у діяльності факультету та університету загалом. Зокрема, акцентується увага на процесах демократизації навчального процесу й наукової роботи в навчальному закладі на зламі 1980–1990-х років.

Ключові слова: Львівський університет, історичний факультет, історія, викладачі, студенти.

Студентське життя

Викладачі. У 1960-і роки, коли я навчався в університеті, переважна більшість викладачів історичного факультету читали лекції українською мовою. Лише доцент Анатолій Лозинський користувався російською, а професор Роман Бродський полюбляв переходити з російської на українську і навпаки.

Звичайно, тодішня система навчання була заполітизованою і централізованою. Обов'язковим було відвідування лекцій, конспектування творів Леніна, постанов партійних з'їздів. Однак, на факультеті, крім ідеологічних дисциплін (історії КПРС, істмату і діамату)*, викладали і суто історичні предмети – історію первісного суспільства, історію Греції і Риму, історію стародавнього світу, історію середніх віків, історію нового і новітнього часу зарубіжних країн, історію СРСР та УРСР. До того ж, викладачі читали спеціальні курси. Довголітнім деканом факультету був Петро Челак, уродженець Дніпропетровщини, учасник війни. Він часто заходив в аудиторії, перевіряв присутність студентів, які його побоювалися, особливо за пропуски занять. Серед викладачів були особи з різним рівнем освіти й інтелекту. З-поміж них ерудованістю виділялися Іван Вейцківський, Григорій Гербільський, Юрій Гроссман, Василь Інкін, Ярослав Кісь, Дмитро Похилевич.

Кафедру історії стародавнього світу і середніх віків очолював професор Іван Вейцківський, який у 1960 р. захистив докторську дисертацію у Москві. Він був знаним дослідником Римської республіки: боротьби Риму з Карфагеном за

* *Істмат* – історичний матеріалізм, *діамат* – діалектичний матеріалізм.

панування у Середземному морі у III ст. до н.е., а також суспільно-політичної боротьби у римському суспільстві, зокрема історії повстань рабів у II–I ст. до н.е. Про І. Вейцківського донині згадують його учні, більше жартома: як він забував, що у нього екзамен і як вони привозили його на таксі. На екзамені у нього переважно отримували добрі та відмінні оцінки. На стіл, за яким сидів професор, студенти ставили вази з піонами, за якими зовсім не було видно, що робиться в аудиторії. Одного разу сталася пригода. Студент мав підручник з історії Стародавньої Греції, швидко знайшов відповідь на перше питання білету. А другої відповіді, з історії Стародавнього Риму, ніяк не міг віднайти. Перечитав декілька разів зміст, перелистив сторінки, а відповіді не знаходив. Підійшла його черга відповідати. Він сміливо підійшов до столу і сказав: *“Іване Івановичу! Кафедра склала такі питання, що про них навіть рядка не написано в підручнику”*. Професор розгублено почав гортати сторінки підручника, читати зміст. Нарешті зрозумів і відповів: *“Друге питання висвітлено у підручнику з історії Риму”*. *“Дякую, професоре, за пояснення”*, – сказав студент. *“Дозвольте мені присісти і підготувати відповідь на друге питання білету”*. Професор дозволив.

Загальною повагою на факультеті користувався завідувач кафедри історії південних і західних слов'ян професор Дмитро Похилевич. Він був знаним у наукових колах як дослідник аграрної середньовічної історії Східної Європи, заслужений діяч науки України, почесний доктор Університету імені Марії Кюрі-Скłodовської в Любліні (Польща). З великою цікавістю прослухав його змістовний спецкурс *“Гуситські війни”*.

Студенти курсу з пошаною також ставилися до доцента Ярослава Кіся, який працював на кафедрі історії УРСР. Він активно і всебічно займався дослідженням історії Львова, зокрема розвитком ремесла і торгівлі, етносоціальним складом населення міста, читав спецкурс *“Участь Львова у визвольній війні українського народу 1648–1654 рр.”*.

Цікаво лекції з історії стародавнього Сходу читав професор Юрій Гроссман. Дуже вимогливою була викладачка Тетяна Солтановська, яка перед іспитом обов'язково проводила колоквіум з історії французької революції кінця XVIII ст. і мало кому з групи вдавалося з першого разу його здати. Доброзичливість до студентів проявляла викладач німецької мови Тетяна Буйницька. Натомість лекції доцента Миколи Ратича з історії Азії та Африки були малоцікавими, можливо тому, що він їх читав не відриваючись від тексту. Студенти під час перерви перегортали сторінки залишеного ним тексту лекції, але він цього не помічав і читав далі. Поза тим М. Ратич був прихильним до студентів і не завдавав прикрощів. Доцент Іван Беякевич під час проведення лекцій походжав аудиторією, розмірковув, ставив запитання. Часом дозволяв собі закурити кубинську сигару. Тоді чимало викладачів курили на кафедрах, а студенти – в закутках коридорів. Доцент А. Лозинський лекції з історії середньовічної Європи читав так невиразно, що годі було щось зрозуміти. Коли одного разу декан факультету зробив йому зауваження, що він не займається виховною роботою

зі студентами, А. Лозинський відповів: *“Прошу учесть, что я побывал на выпускном студенческом балу”*.

Одіозною постаттю був завідувач кафедри історії СРСР доцент Василь Осечинський. Він прославився як “борець проти українського буржуазного націоналізму”. У 1964 р. на конференції, організованій Інститутом історії АН СРСР у Москві, він виступив з доповіддю на тему “Українські буржуазні націоналісти Галичини на службі в австро-німецьких імперіалістів у період світової війни і Великої жовтневої соціалістичної революції”. На конференції також виступив доцент кафедри політекономії Львівського університету Степан Злупко, який, на відміну від В. Осечинського, висловив думку про необхідність глибшого дослідження національного руху в Галичині, його рушійних сил і соціального складу. Повернувшись до Львова, В. Осечинський звернувся до парткому університету із звинуваченням С. Злупка в тому, що той хоче реабілітувати деякі націоналістичні організації Західної України. Партком створив комісію і розглянув це питання на своєму засіданні. У результаті С. Злупку було вказано на політичну незрілість його виступу на конференції, що *“об’єктивно був спрямований на перегляд встановленої марксистською історичною наукою оцінки ряду націоналістичних організацій Галичини, зокрема Головної Української Ради, партії радикалів і січових стрільців”*. Після цього С. Злупко ще довгі роки зазнавав критики й утисків з боку партійних органів.

У 1968 р. В. Осечинський написав негативну рецензію на рукопис колективної монографії “Торжество історичної справедливості: закономірність возз’єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській радянській державі”. Над написанням монографії працювало 50 істориків і філологів Інституту суспільних наук АН УРСР та університету. Сам В. Осечинський участі у написанні книги не брав, зате в рецензії звинуватив колектив у помилках політичного характеру і вважав, що монографію у такому вигляді публікувати не можна. У рецензії він звинуватив авторів монографії у тому, що нібито історія західноукраїнських земель висвітлена у відриві від історії російського народу, що у трактуванні багатьох питань у книзі національне превалює над соціальним, тоді як мусить бути навпаки. Суть третього зауваження зводилася до методів викриття і критики авторами українського буржуазного націоналізму.

Для обговорення ситуації, що склалася, було скликано засідання Вченої ради Інституту суспільних наук. Виступаючи на засіданні – Мирослав Олексюк, Маркіян Смішко, Ярослав Ісаєвич, Феодосій Стеблій, Микола Кравець, Юрій Сливка, Михайло Івасюта, Григорій Ковальчак спростували звинувачення В. Осечинського. Було ухвалено рішення рекомендувати цю роботу до друку.

Дипломну роботу я виконував під керівництвом Олександра Карпенка, який 1968 р. захистив докторську дисертацію на тему “Іноземна воєнна інтервенція на Україні у 1918–1920 рр.”. Олександр Юхимович був непересічною людиною. Народився він на Чернігівщині, під час війни служив у радянській армії. У повоєнні роки закінчив Київський педагогічний інститут і працював в Інституті суспільних

наук АН УРСР у Львові. У 1957 р. в науковому збірнику опублікував статтю, у якій висловив власну позицію щодо історичної оцінки та визначення характеру Західноукраїнської Народної Республіки, що відрізнялася від тодішньої ідеологічної схеми. За публікацію статті, яка не відповідала догмам тодішньої історичної науки, О. Карпенка гостро критикували компартійні чиновники. У 1960 р. він перейшов на роботу до Львівського університету – на кафедру історії СРСР. Читав лекційний курс, присвячений подіям 1920–1930 рр. З його уст студенти вперше почули про голод 1932–1933 рр., про самогубство Миколи Скрипника і Панаса Любченка, про масові сталінські репресії. Про це у 1968 р. стало відомо керівництву факультету. Декан П. Челак зібрав раду факультету, яка коштувала, що при читанні лекцій доцент О. Карпенко допускав *“серйозні ідеологічні хиби, фальсифікував значну частину фактичного матеріалу, тенденційно перебільшено висвітлював перегини, помилки, які допускалися в процесі колективізації і порушення соціалістичної законності в процесі колективізації”*. Було прийнято рішення про неможливість дальшого допуску О. Карпенка до читання лекцій. У 1968–1969 навчальному році Олександр Юхимович лекцій не читав і, по суті, виконував обов’язки асистента. У наступному навчальному році О. Карпенко був допущений до читання лекційного курсу і від нього категорично зажадали представлення лекцій на обговорення кафедри. У листопаді 1969 р. кафедра обговорила представлені лекції і не зробила принципових зауважень щодо їх змісту. Однак деканат і партбюро факультету не погодилися з рішенням кафедри. 12 листопада 1970 р. на засіданні вченої ради історичного факультету розглядалося питання *“Про навчальну та ідейно-виховну роботу доцента кафедри історії СРСР О. Ю. Карпенка за 1968–1970 рр.”*¹. Виступаючи на засіданні ради доценти Іван Белякевич, Іван Кошарний, Василь Інкін, професори Опанас Зашкільняк, Роман Бродський критикували О. Карпенка за допущені помилки, а доцент Любов Іваненко звинуватила його у тому, що він *“став на шлях насаджування буржуазного націоналізму на практиці, поширював антирадянські погляди серед студентів”*. Рада постановила: 1. Рішуче засудити ідеологічні збочення О. Ю. Карпенка, які завдають шкоду справі навчання і виховання студентів. 2. Рада вважає неможливим дальше використання О. Ю. Карпенка на педагогічній роботі як такого, який не відповідає посаді, яку займає. Ректор університету підтримав це рішення.

Після звільнення з роботи в університеті, Олександр Юхимовичу вдалося влаштуватися на посаду наукового співробітника Державного музею етнографії та художнього промислу АН УРСР, а з середини 1970-х років він працював професором кафедри історії України Івано-Франківського педінституту (нині – Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника). До речі, у 1970 р.

¹ Докладніше див. протокол цього засідання: Державний архів Львівської області, ф. П-3, оп. 16, спр. 152.

змушений був залишити посаду завідувача кафедри історії СРСР в університеті Ю. Сливка, який захищав О. Карпенка від несправедливих звинувачень. Тож атмосфера на історичному факультеті у ті роки склалася просто гнітюча. Під прицілну критику ортодоксів потрапив й завідувач кафедри історії УРСР, доктор історичних наук Микола Кравець, якого 1972 р. також “вижили” з університету.

Практики, культмасова робота і дозвілля. На першому курсі навчання проходили археологічну практику в селі Звенигород, що за 25 км від Львова. Керівником практики був доцент М. Ратич, який полюбляв парне молоко. Він домовився з доярками на колгоспній фермі та щоранку посилав мене за молоком, незмінно говорячи: “*Костя, вовка ноги годують*”. Коли я приносив дзбанок молока, він виймав із сумки горня і з насолодою пив. Частував молоком і студентів.

У вересні 1965 р. студенти Львівського університету були спрямовані на сільськогосподарські роботи у Житомирську область. Наш курс працював в одному з колгоспів Черняхівського району на збиранні льону. Жили в приміщенні колишньої початкової школи, там також працювала колгоспна кухня. За місяць роботи жодної платні не отримали, привезли в деканат лише подяку від правління колгоспу. Така практика відволікала студентів від навчання, порушувала навчальний процес, а з іншого боку – свідчила про малоефективність колгоспної системи СРСР.

Певним джерелом студентських доходів були різні підробітки. Наприклад, студенти підзаробляли, розвантажуючи вагони на товарних станціях. Проблема вчасного вивільнення товарних вагонів була тоді надзвичайно актуальною. Підприємства Львова сплачували великі суми штрафів за простої вагонів. Урядові постанови зобов’язували організовувати роботу з розвантаження і вивезення вантажів у дві зміни, навіть у вихідні дні. За таких умов студенти легко знаходили можливість підзаробити. З однокурсниками, які жили в гуртожитку, я деякий час працював вечорами вантажником на пивзаводі. Тоді пива напивалися досхочу.

По закінченні третього курсу, записався у будівельний загін, який організував обком комсомолу. Нас, студентів університету і політехнічного інституту, близько 200 осіб, відправили у Кіровоградську область. Ціле літо будували у степу тваринницькі ферми. Вантажівками возили цеглу, дерево-кругляк, бруси, дошки з Олександрії, Кривого Рога. Працювали від самого ранку до заходу сонця. На пекучому сонці та вітрі засмагли так, що важко було декого впізнати. Але винагорода за працю на той час була великою. Кожен отримав по 500 крб.

Комсоргом історичного факультету студенти обрали Степана Гелея, який виявився добрим організатором, створив хор, організовував тематичні вечори. До цієї діяльності долучився і я – був обраний до комсомольського бюро і займався культмасовою роботою. Студенти факультету, самодіяльні артисти, часто виступали на сцені не тільки університету, але й їздили з концертами по селах області. Після закінчення навчання С. Гелей пов’язав життя з працею у Львівській комерційній академії. Нині він професор, завідувач кафедри історії України і

політології, проректор. А в 1985 р. з його ініціативи і під особистим керівництвом у виші було засновано народну хорову капелу “Мрія”, яка існує досі.

Згадуючи про комсомол, слід наголосити, що ця організація покликана була проводити політику партії у молодіжному середовищі, займатися комуністичним вихованням на революційних і трудових традиціях, розвивати трудову і громадську активність юнаків і дівчат. Комітети комсомолу міста намагалися залучати молодь до політичного навчання й економічної освіти, соціалістичного змагання, створювали комсомольсько-молодіжні бригади, запроваджували ленінські заліки та інші форми імітації бурхливої діяльності.

Студентське життя, попри певні матеріальні труднощі, було досить цікавим. Ми були молодими, здоровими, сповненими надій. По суботах і неділях у гуртожитку студентська рада організовувала розважальні вечори. Також влаштовували групові вечірки. Дівчата готували канапки, а хлопці купували дешеве сухе вино “Рислінг”. Це дійство незмінно супроводжувалося веселими дотепними розмовами, сміхом і піснями.

Загальновідомими у ці роки були танцювальні вечори у Парку культури і відпочинку ім. Б. Хмельницького, які відбувалися на обгородженому платному майданчику. Розважальні вечори з танцями організовували також у будинках культури львівських підприємств і організацій. Студенти університету полюбили відвідувати “Рокс” (будинок культури залізничників) і “Газ” (будинок культури будівельників). Улюбленими танцями молоді тоді були фокстрот і танго.

Великою популярністю серед студентства Львова користувалися кінотеатри, особливо в центрі міста: “Дніпро”, “Київ”, “Україна”, ім. Коперника, ім. Щорса. Квитки на денний сеанс коштували 20–25 коп., а на вечірні – 30–70 коп. На цікаві фільми у вихідні дні в касах кінотеатрів у чергах за квитками люди стояли годинами.

Періодично організовувалися культпоходи у львівські театри, музеї, картинну галерею. В українському драматичному театрі ім. М. Заньковецької побував на виставах “Тайдаки” за Тарасом Шевченком, “Хазяїн” Івана Карпенка-Карого, “Украдене щастя” Івана Франка та ін.

Історичний факультет закінчив з відзнакою у 1968 р. Скерування на роботу отримав в одну зі шкіл Монастирського району Тернопільської області, але через збіг обставин став учителем історії середньої школи № 9 міста Тернополя. Не всім, хто у 1964 р. вступив на історичний факультет, вдалося його закінчити. Хтось змушений був через матеріальні труднощі залишити навчання, перевестись на заочну форму. Дехто передчасно відійшов у вічність. Із 50-ти юнаків і дівчат, зарахованих на навчання, його закінчили 32 особи.

Донині на зустрічі випускників 1968 р. збираються Мирослав Бандурович, Степан Гелей, Раїса Дужовська, Ігор Жовтанський, Теодозій Замлинський, Людмила Малишева, Микола Рожик, Надія Стефанів, Наталія Шпак, Марія Семенчук, Раїса Шиян, Микола Медний.

Серед викладачів історичного факультету. Зліва направо: Степан Качараба, Костянтин Кондратюк, Юрій Яремчук (студент, голова студентського наукового товариства історичного факультету), Ігор Лісовий, Степан Макарчук, Михайло Івасюта, Роман Бродський (перша половина 1980-х років)

Серед викладачів кафедри новітньої історії України. Зліва направо. Сидять: Валентина Лебединська, Костянтин Кондратюк, Мар'яна Булка; стоять: Юрій Киричук, Ярослав Серкіз, Олексій Сухий, Мар'ян Мудрий (2000)

На викладацькій роботі

Працюючи у Тернополі, я підтримував зв'язки з професором О. Карпенком. У 1969 р. він дав мені рекомендацію для вступу в компартію. Восени 1970 р. отримав від нього листа, в якому професор писав, що оголошено конкурс у заочну аспірантуру на кафедру історії СРСР і рекомендував вступати. Порадившись з дружиною, подав документи. Незабаром прийшов виклик на екзамени, які успішно здав і був зарахований на перший курс навчання. Про те, що я вступив в аспірантуру, донесли в міському партії. За порушення партійної дисципліни (без погодження вступив в аспірантуру), на засіданні бюро оголосили сувору догану із занесенням в облікову картку. Несправедливе покарання боляче вразило, вселило тривогу за майбутнє.

Восени 1973 р. у Тернополі спілкувався з новим деканом історичного факультету Львівського університету Володимиром Павловичем Чорнієм. До обрання на посаду декана, він працював ректором Дрогобицького педінституту, перебрався до Львова через обставини, які склалися в університеті. Весною того року органи безпеки провели кампанію голосного осуду групи студентів історичного і філологічного факультетів, які критично висловлювалися про радянську національну політику, обмеження сфери функціонування української мови, наступ русифікації, спробували поширити антирадянські листівки. З університету були відраховані близько 10-ти студентів, зокрема відмінники навчання Іван Сварник, Мар'яна Долинська, Степан Слука, Леонід Філонов, Ігор Кожан, Роман Козовик, Ігор Худий. За незадовільний стан виховної роботи з посади було знято декана П. Челака, дехто з викладачів отримав догани, інші – пішли на пенсію, або змінили місце праці. Ректорат університету рекомендував декану В. Чорнію оновити кадровий склад факультету, підібрати на вакантні посади молодих викладачів. У лютому 1974 р. наказом ректора мене зарахували на посаду асистента кафедри історії СРСР. У тому ж році на факультеті почали працювати мої однокурсники – Микола Рожик, Володимир Кривonos, Володимир Мороховський, Раїса Шиян.

Працюючи викладачем в університеті, два роки жив в аспірантському гуртожитку на вул. Герцена (нині вул. Я. Стецька). Сім'я залишилася у Тернополі. На той час дружина працювала помічником заступника голови Тернопільського облвиконкому. Щоп'ятниці, вечірнім поїздом добирався до сім'ї, а в понеділок вдосвіта повертався до Львова. Зранку вів заняття зі слухачами підготовчих курсів, окрім того провадив семінарські заняття зі студентами історичного факультету. Отримати житло у Львові тоді було заповітною мрією для тисяч людей. Для нас вихід був один – обміняти квартиру в Тернополі на житло у Львові. Довгі пошуки дали результат. Двохкімнатну квартиру 1976 р. обміняли на однокімнатну на вул. Театральній. Через деякий час влаштувалася на роботу дружина. Вона працювала завідувачем загальним відділом, секретарем райвиконкому, а згодом була обрана секретарем Львівського міськвиконкому.

Викладацька робота подобалася, легко знаходив спільну мову зі студентами. Завідувачем кафедри історії СРСР з 1973 р. був Степан Арсентійович Макарчук, людина високопорядна і чесна, ерудована і працьовита. Він доклав чимало зусиль до мого становлення як викладача і написання кандидатської дисертації, яку я захистив 1975 р. Наступного року С. Макарчука обрали деканом факультету і на цій посаді він працював до 1994 р. Майже чотири роки (1976–1980) мені випала доля співпрацювати з ним на посаді заступника декана факультету, а в 1984–1988 рр. – завідувача кафедри історії СРСР.

Коли працював заступником декана факультету, траплялися різні пригоди. У серпні, коли проходили вступні іспити в університет, вхід до головного корпусу був за спеціальними перепустками, тому деканати працювали на юридичному факультеті, вхід до якого був вільним з вул. 17 вересня (нині Січових стрільців). Одного дня в деканат зайшов чоловік, представився співробітником КДБ, що прибув з Москви. На відстані показав посвідчення, – книжечку червоного кольору. Попросив провести його у головний корпус, пояснив, що він має завдання перевірити стан наочної агітації. Це викликало підозру і я викликав охорону. З'ясувалося, що це знаний у міліцейських колах аферист, до того ж неадекватної поведінки.

Трапився і такий курйоз. На письмовий іспит замість абітурієнтки прийшов хлопець, який вже мав вищу освіту. Він переодягнувся у жіночий одяг, почепив перуку, зробив відповідний макіяж. Іспит підходив до завершення, але один із викладачів помітив, що фотографія дівчини на екзаменаційній картці не відповідає оригіналу. Повів підозрілу абітурієнтку до проректора. Принесли особову справу справжньої дівчини й афера розкрилася. Переодягнений хлопець швидко дременув з кабінету проректора.

У 1981 р. ректором Львівського університету став Володимир Петрович Чугайов, який мав великий життєвий досвід і стаж адміністративної роботи. У 1963–1973 рр. працював радником посольства СРСР у Польщі, у 1973–1980 рр. – директором Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові. У радянські часи колектив вишу ректора не обирав, його призначало Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти УРСР, за погодженням з партійними органами. Новий ректор одразу проявив себе як ініціативний господарник. У головному корпусі університету відремонтував актову залу і студентський клуб. На вулиці Драгоманова розпочалося будівництво бібліотечного книгосховища. У 1981 р. В. Чугайов захистив докторську дисертацію і, окрім посади ректора, був обраний завідувачем кафедри нової і новітньої історії. Новий ректор, очевидно, добре усвідомлював становище одного з провідних вищих навчальних закладів України – у стосунках з ученими був тактовним, усіляко заохочував провідних дослідників, які виконували широкомасштабні роботи за договорами зі структурами Міністерства оборони СРСР, Міністерства геології, інститутів АН СРСР, АН УРСР, був уважним до потреб наукових лабораторій, заохочував працю гуманітарних підрозділів університету, не робив якихось структурних

реорганізацій і перестановок кадрів на факультетах. Усе це давало позитивні результати, зокрема у справі підвищення наукової кваліфікації кадрів, написанні та виданні навчальної та наукової літератури.

На середину 1980-х років у радянському суспільстві назріла потреба соціально-економічних і суспільно-політичних змін. Кризове становище в економіці загострили зростаюча науково-технічна відсталість, незадовільні темпи економічного розвитку, низькі якісні показники виробленої продукції, безгосподарність, низький життєвий рівень населення, дефіцити і черги. Негаразди соціально-економічного життя посилили суспільно-політичну напругу.

Радикальні перетворення у внутрішній і зовнішній політиці були втілені з обранням у березні 1985 р. Генеральним секретарем ЦК КПРС Михайла Горбачова. У квітні 1985 р. на пленумі ЦК КПРС він уперше заявив про потребу кардинальних змін, що започаткувало впровадження курсу перебудови. Реформаторський процес, розпочатий М. Горбачовим, не мав на меті щось докорінно змінювати у соціально-економічних відносинах. Висувалося завдання змінити існуючу систему через виправлення її окремих негативних моментів. В офіційній концепції перебудови передбачалося поєднати радикальну економічну реформу з демократизацією суспільного життя, коли впровадження елементів ринкового господарства відбувалося поряд з існуванням централізованої системи економічного планування, політичного плюралізму – з провідним становищем комуністичної партії, суверенітету республік – зі збереженням єдиної союзної держави. У підсумку реалізації перебудови планувалося досягти “гуманного, демократичного соціалізму”.

Головним гаслом перебудовної політики М. Горбачова стала гласність. Гласність ще не означала повної свободи слова, але значною мірою вже наближалася до неї. Колосальну роль у розкріпаченні свідомості людей відіграли т. зв. перебудовні видання – “Огонёк”, “Известия”, “Аргументы и факты”, “Комсомольская правда”, “Юность”, “Новый мир” та ін. У 1985–1987 рр., коли гласність утверджувалася у Москві та республіках Балтії, Україна (у т.ч. Львів), залишалася територією “застою”. Ситуація почала змінюватися з другої половини 1987 р. з першими виступами інтелігенції та молоді, невдоволених повільними темпами перебудови. Важливим стимулом зростання громадянської активності стало повернення до Львова щойно звільнених з таборів і заслання В’ячеслава Чорновола, Михайла Гориня, а також його брата Богдана, Івана Геля, подружжя Ігоря та Ірини Калинців, які відновили опозиційну діяльність.

За старшим поколінням інтелігенції заворушилася молодь. Що далі, то з більшим небажанням студенти брали участь у демонстраціях, які щорічно проводилися на відзначення 1 Травня і річниці жовтневої революції. Ці святкування вимагали чималих зусиль, багатогодинного стояння на вулицях із різноманітною атрибутикою в руках для того лише, щоб пройти під трибуною упродовж декількох хвилин. Витрачалось багато часу на оформлення транспортів. Організаторам було нелегко знайти охочих нести їх. Траплялося, що деякі студенти, дуже ризикуючи, залишали тяжку ношу у під’їздах будинків.

Період активного повернення суспільству історичної правди був часом прозріння для значної частини української політичної, наукової і творчої еліти. Під впливом гласності мінялися люди, які входили до номенклатури, у тому числі до її вищих ешелонів.

У жовтні 1988 р. відбулася звітно-виборна партійна конференція викладачів і студентів Львівського університету, що обрала новий склад партійного комітету. На його першому засіданні мене обрали секретарем, а заступниками – Олександра Святоцького й Анатолія Романюка. Партійна організація університету була однією з найбільших у Львові й області та налічувала більше 1 000 осіб. Так повелося, що членство у правлячій партії значною мірою сприяло просуванню по службі, а в університеті – здобуттю наукових ступенів і вчених звань.

Після обрання секретарем парткому університету обов'язковою була співбесіда в ЦК КПУ на вул. Орджонікідзе (нині вул. Банкова). Коротка розмова відбулася із завідувачем відділу агітації і пропаганди Леонідом Кравчуком (вона видалась нетривалою, бо він поспішав на зустріч із дипломатами). Досить тривалою була бесіда із секретарем ЦК з ідеологічних питань Юрієм Єльченком. Він не так розпитував мене, як розповідав про себе, свою родину, роботу. О 16.00 год. відбулося засідання політбюро. При затвердженні на посаду заступника міністра харчової промисловості виникла гостра дискусія з приводу нестачі в республіці мила і прального порошку. Коли черга дійшла до мене, виникло питання про мітинги на площі біля університету. Ці мітинги розпочалися у Львові ще в червні 1988 р. у відповідь на заборону місцевою владою провести установчі збори Товариства української мови ім. Т. Шевченка. Обурена цим інтелігенція Львова почала збиратися на мітинги, переважно навпроти головного корпусу університету, обговорювати гострі соціальні та національні проблеми. Серед членів політбюро ЦК КПУ думки з цього питання розійшлися. Одні пропонували вдаватися до адміністративно-репресивних заходів щодо мітингарів, інші вважали за краще вести діалог, посилити пропагандистську роботу.

Зайнятість у парткомі забирала багато часу і сили. Майже щотижня відбувалися наради: то в райкомі, то в міськкомі, то в обкомі КПУ. До того ж кожного місяця проводилося засідання парткому університету і винесені на його розгляд питання необхідно було підготувати. Партком університету був тією інстанцією, куди зверталися з найрізноманітніших питань. Одного разу на прийом прийшла дружина одного з викладачів юридичного факультету, члена партії. Вона написала скаргу на чоловіка за те, що він завів подругу і хоче розлучитися. Пояснення, що це їхня особиста справа, не сприймалося. Жінка мало не щодня приходила і вимагала покарати чоловіка і повернути його у сім'ю. Врешті справу розглянули на засіданні парткому, винуватцю оголосили догану.

Чимало клопотів завдавали анонімні листи, які надходили в партком і реєструвалися. За тодішньою практикою їх необхідно було розглядати по суті.

Мова в них здебільшого велася про особисті справи викладачів: хтось нібито незаконно придбав автомобіль, купив хату на селі, а мав квартиру у місті і т.п. Серйозніше виглядала справа, коли надходив лист з міліції за затримання того чи іншого викладача або студента у нетверезому стані. За таке правопорушення можна було не тільки позбутися партквитка, але й роботи. У таких випадках не “перегинали палки”, обходилися обговоренням, осудом такої поведінки, винесенням догани.

Партком займався також соціально-побутовими питаннями. У ті роки тривало будівництво двох висотних студентських гуртожитків на вул. Медової печери. Будівельники не справлялися з обсягом робіт. Було вирішено відібрати 200 студентів, які перед тим працювали у студентських будівельних загонах, і почергово скеровувати їх на будову. Будівельники і студенти працювали самовіддано і гуртожитки були здані в експлуатацію вчасно. У цьому також була велика заслуга проректора з господарських питань Аркадія Зіневича.

У головному корпусі Львівського університету діяла поліклініка, лікарі якої обслуговували викладачів і студентів. Це було зручно, особливо під час проведення медичних оглядів студентів. Хтось із керівників міського управління охорони здоров'я висловив думку про малоефективність роботи університетської поліклініки і виникла загроза її закриття. Ректорат і партком спільними зусиллями переконали чиновників управління охорони здоров'я про доцільність збереження поліклініки при університеті.

Загалом, суспільно-політичне життя як в Україні, так і в університеті йшло звичною колією і ніби ніщо не провіщало його збурення. Поштовхом до активізації стали вибори до Верховної Ради СРСР у березні 1989 р. Це були перші вибори на альтернативній основі. Їх проводили відповідно до нового “Закону СРСР про вибори народних депутатів”, який важко цілковито назвати послідовно демократичним, адже компартія зберігала за собою третину всіх депутатських місць. Решту кандидатів у депутати по округах висували збори трудових колективів, після чого відбувалися окружні передвиборчі збори, діяльність яких здебільшого контролювали владні структури. Конференція трудового колективу університету відбувалася в актовій залі і мені доручили вести засідання. Кандидатами у депутати Верховної Ради СРСР було висунуто декількох осіб. Після обговорення кожної кандидатури, більшість голосів отримав Іван Вакарчук, доктор фізико-математичних наук. Через кілька днів в актовій залі Львівського політехнічного інституту відбулися окружні виборчі збори, які подавали кандидатів до реєстрації. Найбільш інтригуючим для виборців був виборчий округ № 486 м. Львова, в якому до реєстрації представили п'ятьох кандидатів: Михайла Павловського (ректора Львівського медичного інституту), Івана Вакарчука (завідувача кафедри теоретичної фізики Львівського державного університету імені Івана Франка), Юрія Сливку (наукового співробітника Інституту суспільних наук АН УРСР), Ростислава Братуня (поета), Еммануїла Миська (скульптора). Однак, напередодні засідання окружних зборів,

Ю. Сливка зняв свою кандидатуру. Згодом так само зробив Є. Мисько. Основна боротьба розгорнулася між М. Павловським та І. Вакарчуком, який, зрештою, отримав більшість голосів мешканців округу. Тоді народними депутатами Верховної Ради СРСР були обрані І. Вакарчук, Дмитро Павличко, Володимир Яворівський, Юрій Щербак, Володимир Черняк, Ростислав Братунь, Роман Федорів та ін. У Верховній Раді СРСР вони стали учасниками міжрегіональної депутатської групи, створеної під керівництвом академіка Андрія Сахарова.

1990-й рік ще був радянським, але час настав зовсім інший. Чимало людей відкрито говорили, що СРСР доживає останні дні, що Україна неухильно йде до своєї незалежності, що таким буде підсумок багатовікової історії українського народу. Звичним ставав погляд на Радянський Союз як на останню імперію, яка, як і всі попередні, закінчує свій вік. Так уже думали не лише націонал-демократи, але й багато з тих, хто носив у кишені членський квиток КПРС. Сама ж компартія України перебувала у глибокій кризі. Її ряди з кожним днем почали покидати все більше і більше людей. До того ж з партії виходили не тільки через політичну кон'юнктуру, а й з принципових переконань. Натомість керівні структури компартії вперто чіплялися за владу і на серйозні зміни йти не збиралися. Порадившись із заступниками – О. Святоцьким і А. Романюком, вирішили у вересні 1990 р. провести звітно-виборну конференцію університету. Присутні делегати виглядали розгубленими, а виступаючі намагалися пояснити сутність подій, які відбувалися в країні. Коли дійшла черга вибирати склад партійного комітету, взяв самовідвід, мотивуючи тим, що хочу завершити написання докторської дисертації. Секретарем парткому університету (і як виявилось останнім) тоді було обрано професора кафедри політекономії Степана Мочерного.

Важливим етапом демократичних змін у Львівському університеті стало ухвалення нового університетського статуту, робота над проектом якого розпочалася ще 1989 р. Новацією документу було те, що ректора обирали на конференції трудового колективу. Це наблизило навчальний заклад до автономії та світової практики функціонування університетів. Обрання нового ректора, Івана Вакарчука, відбулося 5 грудня 1990 р. Після цього демократизація університету значно пожвавилася, розпочалося вилучення із назв кафедр радянської термінології.

SOME RECOLLECTIONS ABOUT THE FACULTY OF HISTORY (1964–1990)

Kostiantyn KONDRATIUK

The Ivan Franko National University of Lviv,
the Chair of Contemporary History of Ukraine
1 Universitetska str., 79000, Lviv, Ukraine

The article examines some episodes from the past the Faculty of History in Lviv University for 1964–1990 years. Concrete examples from the lives of students and historians – from education to leisure are described. The academic staff of the department, its main activities and training of historians in terms of ideological pressure is characterized. The article touches upon the author's memories of becoming as a historian and participation in the life of the Faculty and the University as a whole. In particular, attention is focused on the democratization of the educational process and scientific work at the University at the turn of 1980–1990's.

Key words: Lviv University, Faculty of History, history, lecturers, students.

ОТДЕЛЬНЫЕ ВОСПОМИНАНИЯ ОБ ИСТОРИЧЕСКОМ ФАКУЛЬТЕТЕ (1964–1990)

Константин КОНДРАТЮК

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра новейшей истории Украины
ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина

Рассматриваются некоторые эпизоды из прошлого исторического факультета Львовского университета в 1964–1990 гг. Приводятся конкретные примеры из жизни студентов-историков – от учебы до проведения досуга. Характеризуется преподавательский состав факультета, его основные направления работы и подготовки историков в условиях идеологического давления. Описывается становления автора воспоминаний как историка и участие в жизнедеятельности факультета и университета в целом. В частности, акцентируется внимание на процессах демократизации учебного процесса и научной работы в университете на рубеже 1980–1990-х годов.

Ключевые слова: Львовский университет, исторический факультет, история, преподаватели, студенты.

Стаття надійшла до редколегії 23.02.2014

Прийнята до друку 26.03.2014